

התלמוד הוא ספר החוקים של היהדות. אולם, שונה הוא מכל קודקס אחר בסיגנונו, בתוכנו ובצורתו. יען כי, בנוסף לדיון הלכתי מכיל התלמוד פרשנות מקראית, אתיקה, תיאולוגיה, פילוסופיה, היסטוריה ומדעים מדוייקים – מתמטיקה, גאומטריה, רפואה ומדעי הטבע. כל הידע הזה מובא ללא סדר ומפתח, תוך שקלא וטריא ודיונים הילכתיים האופייניים לתלמוד ובפיזור רב בספרות התלמודית הרחבה. יתר על כן, הידע הזה ניתן רק בהקשר הלכתי ורק במידה והוא תורם להבנה של פסיקה הלכתית. עקב כך לא נשאר בידינו שום ספר מדעי לשמו, שנכתב על ידי חכמי התלמוד, ובתוך זה גם לא ספרי רפואה. אכן, ישנם רמזים לפחות לשני ספרים רפואיים קדומים והם: ספר הרפואות, שגזו המלך חזקיהו (ברכות, י"ב, ב"א) ומגילת סממנין (יומא, לח, א"א), אשר לא נשתמרו.

בעיות רפואיות כלליות מפוזרות, כאמור, בכל הספרות התלמודית ללא סדר וללא מפתח, בעיקר תוך התייחסות להלכות הבאות: שבת ומועדי ישראל, מומים (כוהנים, נשים, קרבנות ובכורות), נידה, מלקות, צומות, מילה, נדרים ובעיקר שחיטה ובדיקת טריפות. יתר על כן, קיים קושי רב בהבנת המונחים התלמודיים, שהיו בהירים בשעתם, אך לא מוגדרים כל צרכם ולכן כיום קשה לזהותם. זאת הסיבה, שהיסטוריונים זרים לא עמדו על תרומת היהדות למדע הרפואה. מעטים הם המאמרים והספרים, שנכתבו בשטח הרפואה בתלמוד, כי דבר זה דורש בקיאות תלמודית והבנה רפואית כאחת.

בשטח הרפואה הצטיינו חכמי התלמוד במיוחד באנטומיה ובפתולוגיה ולמעשה אפשר לראותם כמפלסי דרך בענף האנטומיה הפתולוגית, כאלף שנה לפני פיתוחו ברפואה העולמית. כמה מחכמי התלמוד בילו זמן רב בהסתכלות ובלמוד מעשי של אנטומיה ופתולוגיה בבעלי-חיים ובבני-אדם. וכך העיד על עצמו רב, אחד מגדולי חכמי התלמוד: "שמונה עשר חודשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר" (סנהדרין, ה"ב, ב"א). יתירה מזאת, הם ביצעו ניסויים שונים בגופות בני-אדם ובעלי-חיים, כדי לעמוד על נתונים אנטומיים, פיסיולוגיים ופתולוגיים, והרי כמה דוגמאות:

חכמי התלמוד היו מהראשונים, שביצעו נתיחה שלאחר המות בבני-אדם (לא יהודים) (תוספתא נידה, פרק ד', ח"א; מסכת בכורות, מה, א"א; מסכת נידה, ל"ב, ב"א, ועוד); ביצעו בדיקות אמבריולוגיות (נידה, כה, ב"א); בדיקות גניקולוגיות (נידה, סו; נידה, כב, א"א, ועוד); בדיקה

גסטרואינטסטינלית בשימוש עם מכשיר (נדריס, נ', ב') וכדומה.

הם ביצעו בדיקות ונתיחות רבות בבעלי-חיים לצורך קביעת כשרותם או טריפותם. עקב כך היו הם הראשונים שהכירו בעובדה, שסימפטום מחלה מתבטא בשינוי אנטומי-פתולוגי ברקמות הגוף וזה הביאם לתיאורים מגוונים בענף האנטומיה הפתולוגית. הם קבעו נוכחות שינויים סטרוקטורליים בכל איברי הגוף של חיות שחוטות על בסיס של צבע, צורה, מיקום, קונסיסטנציה, גודל, פגיעות חבלתיות ונוכחות טפילים וגופים זרים.

ואכן, את חשיבות ההישגים של חכמי התלמוד בשטח זה אפשר להעריך בהשוואה לידע ולדיעות שרווחו בתקופתם: Humoralism - (היפוקרטס); Solidism - (אסקלפיאדס); Pneumatism - (גלינוס) - מייצגים שלש דרכים שונות להסברה פתוגנטית של מחלות כהפרעות בתכולת הנוזל, המוצק או הגז - בהתאמה. לעומת זאת הבסיס של חכמי התלמוד היה סטרוקטורלי, וזהו גם ההסבר הקרוב ביותר להשקפת המדע החדיש. הבנה פתוגנטית זו גם עזרה לחכמי התלמוד לקבוע את המהלך והפרוגנוזה הקטלנית של מחלות שונות.

תוארו בתלמוד מצבים פתולוגיים מגוונים וביניהם גם מצבים נדירים בעיקר בסוג האנומליות. זאת, בחלקו, בעקבות הסתכלות פעילה ובחלקו עקב הסקת מסקנות מאיברים אחרים, תוך שימוש בהגיון שנרכש באופן מעשי וכן על ידי כללים הלכתיים, שלא תמיד התאימו למציאות המדעית. הרפואה בתלמוד הושפעה במידה מסויימת מן הסביבה - מצרים, בבל, פרס, ובעיקר יוון. אולם רבים מחוקרי ההיסטוריה של הרפואה הוכיחו, שההשפעות הללו היו מוגבלות. עובדה זו נבעה מגורמים היסטוריים כלליים ובעיקר עקב ההבדל העקרוני בגישה לפתוגנוזה של המחלות. מכאן ההסבר לכך, שהידע הרפואי של חכמי התלמוד עלה בשטחים שונים על הרמה הרפואית הכללית של תקופתם. כל זאת, למרות שחכמי התלמוד לא עסקו ברפואה לשמה ולא העבירו לנו את כל ידיעותיהם ברפואה, פרט לדברים שנגעו לפסיקה ההלכתית. עובדה זו הדגיש כבר רבי יהודה הלוי (1080-1143) בספרו "הכוזרי" (מאמר ד', פרק ל"א):

"ומזה כל מה שנזכר בהלכות שחיטה והלכות טריפות, שיש בהן מן החכמות מה שמעלם רובו מגאלינוס..."

לעומת זאת, יש לציין בפליאה, שמצבים שכיחים רבים לא מצאו כל ביטוי בספרות התלמודית, ובעיקר חסר דיון על מצבים גידוליים, שלא נזכרו אפילו ברמז קל. זאת, למרות שהמידע על הסרטן הוא עתיק-יומין וכבר הרודוטוס (425-484 לפה"ס) מתאר, שאחד הרפואים באתונה בשנת 520 לפה"ס "ריפא" אשה מסרטן השד (Long: A History of Pathology, p. 8). גם היפוקרטס (350-430 לפה"ס), מביא תיאורים שונים על מצבים גידוליים.

מבחינת ההיסטוריה של הפתולוגיה יש לציין, שכבר גלינוס (129-200) חיבר "ספר פתולוגיה" בשם De Locis Affectis. (לא תורגם עדיין לאנגלית). גם רבי משה בן מימון - הרמב"ם - (1135-1204) כתב על פתולוגיה, אך לא בצורה סיסטמטית.

Theophile Bonet מג'נבה (1620-1689) היה בין הרופאים הראשונים, שהשתמשו בממצאים של נתיחה שלאחר המות והחל להשתחרר מהתיאוריות הפתוגנטיות היווניות. הרופא הראשון, שכתב אנטומיה פתולוגית בצורה פחות או יותר מודרנית וסיסטמטית היה Giovanni Battista Morgagni (1682-1771), אשר נחשב לאבי הפתולוגיה המודרנית, לפני וירכוב ואחרים, אך למעשה היה הוא פרופסור לאנטומיה בבולוניה. הפתולוגיה הפכה להיות לענף מוגדר ונפרד ברפואה רק במאה ה-19 על ידי הפתולוג הצרפתי Jean Cruveilhier (1791-1874).

והנה, מה שנוגע להיסטוריה של הפתולוגיה, יש לציין שמעט מאד נכתב בנושא זה. כמעט ואין בנמצא ספר שיוחד לנושא זה, פרט לספרים:

Long: A History of Pathology (1928)

Foster: A History of Clinical Pathology (1961)

ביחס לפתולוגיה בתלמוד ישנן מעט מאד עבודות רובן הגדול מראשית המאה הנוכחית, כך שהן אינן מעודכנות לפי ידיעות המדע החדש ולוקות באי דיוקים ובחוסרים רבים. בעיקר יש לציין את ספרו של י.ל. קצנלסון, "התלמוד וחכמת הרפואה" (1928) ופרקים מספרו הקלאסי של J. Preuss (1911): "Biblich – Talmudische Medizin".

מטרת העבודה:

לאסוף ולסדר פרקים שונים בידע הפתולוגי, של חכמי התלמוד, כפי שבא לידי בטוי בספרות התלמודית.

ה ש י ט ה :

העבודה הנוכחית מבוססת על ציטוט מהמקורות, שהם התלמוד ונושאי כליו. כל מקור מלווה בדוקומנטציה ומראה-מקום.

ניתן הסבר הילכתי ופירוש מדעי, תוך דיון ענייני על פי הטקסט.

מובאות הקבלות מהרפואה הקדומה ונעשה שילוב בין הצד ההילכתי, ההיסטורי והרפואי.

פרטים פתולוגיים התסרים בתלמוד הושלמו מתוך כתבי הפרשנים והפוסקים מדורות מאוחרים יותר.

ניתנה שימת לב לידע הפתולוגי שלא מוזכר בספרות התלמודית, כך שעבודה זו מהווה מעין

מאזן לידיעות הפתולוגיות של חכמי התלמוד בפרקים שנידונו.

לצורך הבנה נכונה של הפתולוגיה בתלמוד הובאו גם סיכומים לידע האנטומי והחבלתי בפרקים המתאימים.

בעבודה זו נכללו סקירות על מרבית מערכות הגוף, פרט לאיברי המין, העין והעור – המהווים נושאים מיוחדים ונרחבים, הדורשים חיבור נפרד.

העבודה מסודרת על פי מערכות הגוף בשיטה של ספר לימוד מודרני.
המונחים העבריים לחלקים האנטומיים נכתבו על-פי החלטות האקדמיה ללשון העברית ב"מילון
למונחי האנטומיה" (ירושלים, תשי"ז).

* *
*

עבודת-מחקר זו הוגשה כמילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר דוקטור מטעם ביה"ס לרפואה
של האוניברסיטה העברית והדסה, ירושלים.

עבודת גמר זו הוערכה ע"י ועדת הפרסים של הפקולטה לרפואה כעבודה מצטיינת לשנת תשל"ה
וזכתה בפרס הפקולטה על-שם גרטה שוורץ.

* *
*

תודתי מקרב-לב נתונה לפרופ' יהושע ליבוביץ, ראש המדור להיסטוריה של הרפואה, ביה"ס
לרפואה של האוניברסיטה העברית והדסה, ירושלים, אשר לא חסך כל מאמץ לסייעני בעבודה
זו.

כמו-כן נתונה תודתי לפרופ' דוד מאיר, מנהל ביה"ח שערי-צדק, ירושלים, ולד"ר מאיר לוינגר
ראש המחלקה למדעי החי, אוניברסיטת בר-אילן, על הערותיהם המאלפות.

שלמי-תודה להנהלת המכון ע"ש ד"ר פ. שלזינגר ז"ל, לחקר הרפואה עפ"י התורה, ליד ביה"ח
שערי-צדק, ירושלים, וליו"ר המכון, עו"ד חיים קהן, על הסכמתם האדיבה לשאת בהוצאות
פרסום העבודה.

ואחרון-אחרון חביב, שלוחה בזה ברכתי ותודתי מעומקא דליבא, להורי היקרים, הרב משה הלוי
והרבנית גיטל, שהשקיעו בי עמל רב לחנכני ולהדריכני בדרכי ישראל והביאוני עד הלום.
כולם ישאו ברכה מאת ה'.